

Egy falusi lelkész társadalmi és vagyoni helyzete

A mai, illetve modern történetírás elsődleges feladata már nem a nagy történelmi események felfedezésein vagy eltakarásán alapul, hanem sokkal inkább a már „krónikusan” ismert tények és események újabb ismeretek tükrében, más szemszögből való megítélésén, újbóli megértésén és interpretálásán. Sokszor a nagy történelmi események jobb megismerése, illetve más szemszögből való megközelítése a „kisebb” regionális vagy helyi történelem apró eseményeinek felfedezésével valósulhat meg. A helyi történelem, a mikrotörténelem, az események, a közönséges személyek megismerése által eltűnhetnek a történelmi sztereotípiák, egyoldalú vagy célzottan koholt dezinterpretációk, és jobban megérthetők lesznek a nagy történelmi események legapróbb részletei is, pontosabban azok konkrét, illetve individuális behatása a közember mindennapi életére is.

Az interpretáció problematikája még nagyobb mértékben érinti a történelemtudomány azon ágait, melyek a szubjektív érzelmek belső megélésétől befolyásoltak, mint például az egyháztörténelem. Itt nagyon hosszú idő óta számos sztereotípia, egyértelmű és kétségbekonthatatlan séma alakult ki, amelyek viszont a konfesszionalizációs folyamat valóságos fejlődését kevésbé világították meg. Ezért ezen a területen is pont a helyi történelmi események megismerésével a nagy történelmi fejlődés más megvilágítást kaphat.

Helytörténeti, vallás-, néprajz-, de nyelvtörténeti kutatás szempontjából is ilyen értékes forrásként szolgálhat egy falusi krónika és írójának személye is. Bizonyosan az ilyenfajta krónika értéke nem abban van, hogy teljesen objektíven és pontosan leírja az eseményeket, mivel már azok kiválasztása, megírása többnyire az író szubjektív meglátását tükrözi. De pont a „szubjektivizmusnak” köszönhetően lehet egy krónika, de még jobban egy napló alapján érzékelni a nagy történelmi események hatását egy személy vagy esetleg egy kisebb közösség életében. „Segítségükkel egyben előtűnik a társadalomnak a nagy folyamatok által gyakran elfeledett sokszínűsége, a fejlődés fő vonalából kieső vagy kiszoruló, abban »vesztesnek« bizonyult csoportok, illetve a változások uralkodóvá lett irányával ellentétes, vagy más irányba mutató jelenségek, tehát az uralkodó folyamatok nehézségei, a velük járó veszteségek is.”¹

¹ Dobszay Tamás 2012: 35.

Habár a krónika a szubjektív típusú források mellett, mint például a napló, a levelezés, az emlékirat, nem teljesen magánjellegű, tehát elsődlegesen nem magánhasználatra, inkább hivatalból íródott, így hát a szubjektivizmus mértékének is kisebbnek kéne lennie benne, de ugyanakkor megtalálható benne a visszaemlékezés műfajának három nagyobb kutatási iránya. Tehát vizsgálni lehet benne a múltra vonatkozó személyes emlékezést, de emellett a csoportidentitás, vagyis a kollektív emlékezet megnyilvánulásait is, és nem utolsó sorban magát a művet is komplex irodalomtörténeti vizsgálat alá lehet vonni (stílus, nyelv, kifejezési forma stb.).² Természetesen különösen fontos szerepet játszanak az ilyen típusú források a mindennapi élet, a ma olyan nagy népszerűségnek örvendő mindennaposság fogalmának mélyebb megismerésében is.

Sókút (szlovákul Sol') községe Zemplén északibb, a mai Szlovákiában fekvő részén található a Tapoly folyó mentén, Eperjes és Varannó közt körülbelül félúton. A település valamikor a 11. század előtt alakulhatott, és nevét valószínűleg a közeli Eperjes–Tokaji-hegységből kiáradó sós vizű forrásról kapta. Első tulajdonosai a Rozgonyiak, később a 16. századtól a Báthoryak voltak. Ebben az időszakban a falunak 45 jobbágyháza volt körülbelül 200 lakossal. A lutheri reformáció a század felétől terjedt Zemplén vármegyében, és Sókúton is a földesurak, tehát itt a Báthoryak közbenjárásával fogadták el. A lutheri gyülekezet átvette a katolikus parókiát a középkori templommal, és valószínűleg saját iskolaépületet is épített. Zemplén többségi településeitől eltérően Sókúton nem terjedt el a második, tehát a helvét reformáció, és a gyülekezet megmaradt a lutheránus hiten.

Az evangélikus gyülekezetről a legrégebbi adatok a 17. század első negyedéből valók, érdekességgént lehet megemlíteni, hogy 1627–1629 éveiben rövid ideig itt működött az ismert cseh exuláns, teológus és történész Jakub Jakobeus, aki azután Eperjesen folytatta tudományos működését. Több teológiai, történelmi mű szerzője, többek közt a szlovákok első történelmének írója is.³ A sókúti evangélikus gyülekezet a 17. század hetvenes éveinek közepén az erőszakos rekatolizáció során szűnt meg. Természetesen a Habsburg-ellenes felkelések időszakában az evangélikus gyülekezet megújult, és tulajdonképpen azóta nagyobb felekezeti változások nélkül működött tovább. Ettől eltérően alakultak a vagyoni viszonyok, Sókút új és több földesúr tulajdona lett, mint például gróf Forgách László, báró Szentiványi József, a 18. században a Barkócziak, a Csákyak, a Sennyeiek, az Almásyak és a Berthótyak. Az első népszámlálás alkalmával (1784–1787) Sókútnak 731 lakosa volt, ezt a létszámot két papon kívül nagyrésztben jobbágyok alkották. A 18. század folyamán új lakosokkal is bővült a falu, kisebb számban görög-katolikus ruszinok költöztek be, néhány cigány család és zsidók a szomszédos Galíciából.⁴

A türelmi rendelet kiadása előtt hivatalosan egy római katolikus gyülekezet működött, de utána egyértelműen megújult az evangélikus gyülekezet, melynek elsődleges célja egy saját templom megépítése lett, melyet kisebb-nagyobb bonyodalmak után végül is sikerült véghezvinni. Az evangélikus gyülekezet megújulása után, 1792-ben

² Dobszay Tamás 2010: 36.

³ 1642-ben jelent meg a *Viva gentis Slavonicae delineatio*, viszont ennek csak a verses változata marad fenn: *Gentis Slavonicae lucrumae, suspiria et vota*.

⁴ Kónya Peter – Michnovič Imrich: 19–43.

Rojko Mátyás lett a sókúti evangélikus lelkész, és több mint fél évszázadon át töltötte be ezt a pozíciót. Pont az ő nevéhez fűződik a sókúti evangélikus egyház krónikájának írása, ezért a krónikát gyakran mint a Rojko-krónikát szokták emlegetni.

Rojko Mátyás 1760-ban született a Gömör vármegyei Csetnek városában. Gimnáziumi és teológiai tanulmányai után az eperjesi evangélikus kollégiumban kis ideig Dobsinán volt pap, mikor is 1792-ben Sókúton kapott lelkészi állást, és itt működött majdnem egészen haláláig. E hosszú idő alatt számos nehézséggel kellett megbirkóznia, mint például a katolikus lelkész vagy a saját híveinek ellenszenve, egyházi épületek építésével kapcsolatban felmerülő problémák, de különféle politikai, gazdasági vagy katonai események hatása a gyülekezet, illetve a falu lakosaira, amelyeket természetesen a krónika lapjaira jegyzett fel. Élete végén még jobban szaporodtak összetűzései a hívekkel, minek folytán 1840-ben lemondott papi hivataláról, még két évig Sókúton lakot, azután Kassára, lányaihoz költözött, ahol néhány hónappal később meghalt. A sókúti krónikát 1855-ig utóda, Balogh András folytatta, de azután ismeretlen okok miatt abbahagyta.⁵

Ami magát a krónikát, annak nyelvét és stílusát illeti, újkori latin betűkkel, kurzívával van írva a kurent egyes elemeivel. A használt nyelv, mivel még a hivatalos szlovák nyelv elfogadása előtti időszakról van szó, a „szlovakizált cseh” nyelvhez közeledik. Az evangélikus egyházban a biblikus cseh nyelvet használták, amelyhez még sajátságos helyi formák tevődtek hozzá, ebben az esetben a sárosi dialektus, de szintén sok magyar, német eredetű szó. A mondatok hosszúak, és a latinhoz hasonlóan a mondat végén az ige található. A szlovakizált szövegen kívül latin és német szövegeket is toldott be az író azzal a megjegyzéssel, hogy fontosnak tartotta őket, mint például a gyülekezet vizitációja, a vármegye döntése és hasonlók.⁶

Rojko Mátyás a krónikát a sókúti papi hely elfoglalása után kezdte írni 1792-ben, de az elmondottak és a hallottak alapján az írásában röviden visszatért 1781 évéig, mikor is – ahogyan megjegyzi a krónika írója – „a Türelmi rendelet kiadásával újra szabadon indulhatott az evangélikus egyház működése”⁷, köztük a sókúti evangélikus gyülekezeté is. Itt megemlítette, hogy az elsődleges tennivalók közé egy új evangélikus templom, parókia és iskola építése tartozott, habár az elejétől fogva nagy akadályokat állított a katolikus plébános, Hardman Ádám, aki szó szerint így nyilatkozott: „addig, amíg én ezen a világon leszek, soha nem fogják megkapni [a telket a templom építéséhez]”.⁸ Hasonlóan vélekedett ebben az ügyben a nemsokára elhunyt plébános utóda, Maxim János, akinek a nevéhez Rojko sokatmondóan hozzáírta: *Luteránusból lett katolikus*.⁹ Mivel Maxim ügyeskedésével a vármegyénél nem ment semmire, sikeresen meggyőzte gróf Szirmay Zsuzsannát, Barkóczi Imre özvegyét, hogy ő mint a falu egyik tulajdonosa az említett telken inkább zselléreknek való házakat építsen, és „így az evangélikus hiten való embereknek nem kis gátat okozzon”.¹⁰

⁵ Kónya Peter 2013. (szerk.): 67.

⁶ Adam, Ján 2013: 25, 29–30.

⁷ Kónya Peter 2013. (szerk.): 33.

⁸ Kónya Peter 2013. (szerk.): 34.

⁹ Kónya Peter 2013. (szerk.): 34.

¹⁰ Kónya Peter 2013. (szerk.): 35.

Az első sókúti evangélikus pap Kapitány Sámuel volt, akiről viszont Rojko azt jegyezte meg, hogy „róla sokat lehetne írni, de inkább megtartja magának, csak annyit jegyez meg róla, hogy az anyakönyven kívül semmi más egyházi irodalom nem maradt utána, csak üres kassza és rendetlenség”.¹¹ Rojkónak és az utána csak rövid ideig működő lelkésznek, Némethy Sámuelnek, aki kb. egy éves ottlét után feleségével együtt meghalt, a következő volt a jövedelme: „minden gazdától két köből búzát, két máriást, szekér fát, két adag szénát, egy tyúkot, és a zsellérektől egy máriást, illetve a két köből búza helyet minden gazda tíz kévét a rektornak három kévét és még négy kévét a papnak, a rektornak még egy kéve zabot [kaptak]”.¹²

Rojko Mátyás mikor 1791-ben elfoglalta a papi helyet Sókúton, nagyon rossz állapotban találta a gyülekezetet és annak vagyonát. Krónikájába feljegyezte, hogy a persely teljesen üres volt, a cinezett kehely el volt törve, és Eperjesre küldte javítani, magukon az anyakönyveken kívül semmilyen könyvet nem lehetett találni a parókián. A gyülekezetnek sok adósága volt a felépített ház miatt, melyet mint ideiglenes templomot használtak az evangélikusok. Rojko viszont bizakodott a helyzet javulásában, már csak azért is, mert a Türelmi rendelet kiadása után a protestánsok fel lettek mentve a kétszeres fizetés alól, mivel ezután már a katolikus egyháznak nem kellett fizetniük. Hamarosan el is kezdett gyarapodni az egyházi vagyon, mivel a templom gondnoka a gyülekezet számára az ő és felesége halála után felajánlotta a házát. Szintén 1792-ben megkezdtek Rojko buzgó közbenjárásának köszönhetően gyűjteni az építkezési anyagot az új sókúti templomhoz, melynek alapköve augusztus 9-én lett letéve.¹³

Az evangélikusok és a katolikusok viszonya Sókúton nem javult az új katolikus plébános, Oravec István működésével sem, ki megtiltotta az evangélikusoknak a harang használatát. Ezt a problémát ismét a vármegye oldotta meg, melynek határozata szerint mindkét valláson lévők halála esetén minden haragnak szólania kell, és minden egyes vonásért 4 ½ pénzt kellett fizetni. 1794-ben szintén a katolikus plébánosról szólt a bejegyzés, aki folytatta az evangélikusok zaklatását, katolikus hitre való térítését (pénzért, megfélemlítéssel). Viszont ő vádolta az evangélikus papot a vegyes házasságokból származó gyerekek evangélikus hitre való csábításával, amit aztán a vármegye előtt kellett tisztázni.¹⁴

1799 évében felgyorsult az új evangélikus templom építése, melyen már a tetőzeti munkálatok folytak. A következő évben sikerült a tetőt befejezni, de sajnálatos módon olyan nagy szélvihar támadt, hogy a tető megrongálódott. Fontos eseménynek számított az új evangélikus templom felszentelése. 1801-ben ismét jobb idők következtek a sókúti evangélikus gyülekezet számára, mert egy eperjesi elhunyt férfi 50 rajnai forintot hagyott a sókúti egyháza, melynek segítségével, de szintén újabb pénzgyűjtés kihirdetésével a templom építése befejeződhetett, és szeptember 7-én ünnepélyes első istentiszteletet tartottak benne. Azután nagyszabású mulatság következett, melyre 70 személyt hívtak meg, köztük nemeseket, támogatókat, a vármegye képviselőit, akik az ünnepség alkalmával több pénzzel és vallási tárgyakkal (úrasztali terítő, kehely) aján-

¹¹ Kónya Peter 2013. (szerk.): 34.

¹² Kónya Peter 2013. (szerk.): 67.

¹³ Kónya Peter 2013. (szerk.): 68.

¹⁴ Kónya Peter 2013. (szerk.): 69.

dékozták meg az evangélikus egyházat. Két szakács mintegy hatvan ételt szolgáltat fel. Szép jövedelme adódott a templomnak a régi templomnak használt épület eladásából, melyet 50 rajnai forint összegért a zsidóknak adtak el. A templom építése kapcsán végül Rojko Mátyás ismét egy célzatos mondatot jegyzett fel: *„Egy évben kezdtük építeni mi luteránusok Sókúton, Rusznákok Agyagoson és katolikusok Feketepatakon a templomukat. De mi Sókúton fejeztük be leghamarabb, ők Isten tudja hol és mikor fogják befejezni.”*¹⁵

Az 1803-as év legnagyobb eseményének egy történet számított, amelyben a katolikus pap kihasználta az alkalmat, és amikor egy hétéves luteránus kislány katolikus barátnőjével a templomba ment, a plébános rögtön katolikus szokás szerint a szentséget (szent jegyeket) kiosztotta, és a mise után a házába vitte, három napig ott tartotta, mindenféle ajándékkal, szavakkal térítette katolikus hitre, és a kétségbeesett szülőnek azt üzenté, hogy a gyerek már soha többé nem lesz az övék. Végül is sikerült a kislánynak a plébániáról megszökni, szülei rögtön az evangélikus paphoz vitték, aki megnyugtatta őket, hogy majd az idő fogja megmutatni, hogy milyen valláshoz fog a gyerek tartozni.¹⁶

A sókúti evangélikus pap, Rojko Mátyás, aki érdekes módon saját magáról harmadik személyben írt, több alkalommal is megemlíti, hogy sok egyházi kiadást ő maga fedezett, melyeket a gyülekezet megígérte, hogy visszafizet neki, de még eddig soha sem tette meg.

A következő években is mozgalmas időket élt át a sókúti lakosság. 1806 januárjában az austerlitz-i csatából visszatérő 12 ezer orosz lovas katona (huszárok, drágonyosok, kozákok) úton hazafelé a környéken szállt meg néhány napra. A krónika írója így vélekedett róluk: *„Nép, első szemre szép, szép egyenruhába beöltözve, testesek, magasak, de kivéve azokat az ellenszenves kozákokat, kinézetre nem szerencséseket, mozgásban bambákat az arcra egészen gorombáknak, tetteiben lopóknak és hozzá még nagy falók, telhetetlenek, soha többé őket vendégségbe nem akarjuk.”*¹⁷ Tehát nem jó színben tüntették fel magukat a kozákok. Az év nyarán egy másik látogatás ment végbe Sókúton, ezúttal a szuperintendens zárta le az egyházmegye látogatását az itteni evangélikus gyülekezetben, ahol díszes ceremóniával készültek számára. Már a falu határában pár kiválasztott üdvözölte a szuperintendenst, azután a falu evangélikus népe a pappal, a rektorral, a gyerekekkel az utcán köszöntötte a látogatókat, majd a menet a templomba ment, ahol külön oldalon a nők, külön oldalon a férfiak minden leányegyházból felsorakoztak. A szuperintendens az egyszerű népnek érthető, de tanulságos rövid prédikációt mondott.¹⁸

A katolikus–evangélikus-viszonyra szintén rámutatott Rojko, mikor 1809-ben a katolikus plébános eltávozásával kapcsolatban megjegyezte: *„Szemre és beszédben mindig kedves – mintha jót akarna – a palástja mindig a széllal egy irányba fúj – de a láthatáson kívül, úgy ahogy mondjuk, nem gyík, hanem Skorpió – ahol tudott, ott katolikus természetéből adódóan, mint egy Farizeus minden evangélikust üldözött. Az ő utóda Lieskovs-*

¹⁵ Kónya Peter 2013. (szerk.): 75–77.

¹⁶ Kónya Peter 2013. (szerk.): 79.

¹⁷ Kónya Peter 2013. (szerk.): 84.

¹⁸ Kónya Peter 2013. (szerk.): 85–87.

ky Mátyás lett, akiről reméljük, hogy békésen, jó szomszédságban fog együtt élni minden néppel.”¹⁹

Rojko Mátyás ügyes szervezői és egyházvagyon-gyarapítási működéséhez egy új gondolat társult, melyet az adott évben ismertetett a gyülekezettel. A minden évben megtartott beszámoló alkalmával az egyházi kiadásokról és bevételekről kiderült, hogy az egyház perselyében viszonylag szép összeg gyűlt össze, melyet Rojko szerint kár lett volna csak úgy hagyni, és kamatoztatni akarta. A gyülekezeti tagoknak bemutatta tervét, mely szerint minden becsületes lakosnak lehetne 10 rajnai forintot kölcsönözni, melyből minden évben, advent alakalmával 2 rajnai forintot fizetne vissza ajándék formájában, egészen addig, míg vissza nem adná a kölcsönzött összeget. A krónikába Rojko bejegyezte az egyház és a kölcsönző közti szerződés formáját. Pontosan megfogalmazta az adott szerződés minden pontját, például abban az esetben, ha a kölcsönző nem adná meg az évi 2 rajnai forintot, vissza kellene akár erővel is tölteni az egész kölcsönzött összeget. A bejegyzés végére Rojko pontosan bejegyezte annak a 25 személynek a nevét, akik még abban az évben ki is vették a kölcsönt, teljességben 250 rajnai forintot, a nevek között ő maga is szerepelt.²⁰ Mondhatni, hogy ez nagyon ügyes gondolat volt az evangélikus paptól, mert így nemcsak kamatoztatni tudta az egyházi vagyont, de még segített is a gyülekezeti tagoknak pénzhez jutni, melyet saját hasznukra tudtak fordítani.

A másik szintén pénzügyekre vonatkozó terjedelmes bejegyzés 1811 évében kelt, mikor is Rojko leírta, ahogyan maga fogalmazott, az utódok számára bizonyosan fontos hírt, hogy a forgalomban lévő papírpénz, amelyet bankóknak neveztek, és melyek a folyamatosan vesztették értéküket, összeszedik, és új pénzre fogják váltani, melyet Antipations Schein Reluitional Scheinak fognak nevezni. *„Ez a császári parancs nagy meglepődést és felháborodást okozott az egész nemzetben, gyakran a piacokon összetűzések és verekedést okoztak az egyszerű nép közt... és remélhetően Isten adja, hogy ilyen változások a mi utódaink nem fognak átélteni, de saját maguknak sem papírpénzt, sem fognak soha követelni.”* Rojko pontosan leírja, hol váltották a pénz, milyen arányban, de magának a papírpénz bevezetésének néhány mondatos történetét is lejegyezte.

Az elkövetkező évben az evangélikus pap több rossz tapasztalat után (ellopták a szalonnáját a templomból) elhatározta, hogy saját pénzen és erővel pincét és magtárat fog építeni. Pontosan feljegyezte a munka menetét, kiadásait és a nagy erőfeszítést, melyet neki a munkálatok okoztak. Az elutasítást és az újabb feszültséget a hívek és papjuk közt egy új parókia építése váltotta ki. Rojko szerint néhány özvegyasszony haragja ellene fordította a gyülekezet többi tagját, akik szerint a régi parókiával meg vannak elégedve, és ha a papnak újra van szüksége, építtesse saját pénzért. *„A pap nagyon elszomorodott, de elhatározta, hogy saját pénzén parókiát építeni nem fog.”* Majdnem szimbolikusan szerepel a történetek után, talán mint Isten haragjának a megnyilvánulása, egy óriási árvíz, mely nagy pusztítást okozott a faluban.

Az elkövetkező időszakban sem javult, inkább csak rosszabb lett ez evangélikus pap viszonya híveivel anya- és leányegyházaiban is, ahol soknak vélték a fizetendő egyházi járulékokat, de a panaszlevélben a szuperintendenshez a papot a kötelességei hanyagolásával is vádolták, és a feljük való ellenszenves viselkedését nevezték meg

¹⁹ Kónya Peter 2013. (szerk.): 93.

²⁰ Kónya Peter 2013. (szerk.): 94–95.

fő okként már több evangélikus átlépéséért a katolikus egyházba. A fő vádló a volt evangélikus iskola rektora lett, aki Rojko szerint ivás és rossz erkölcs miatt volt a sókúti gyülekezetből menesztve. Az egyházi hatóság rendelete szerint egy bizottságot neveztek ki, amelynek az illetékes ügyet kellett kivizsgálni. A szolgabíróval együtt 1814 augusztusában a faluba érkeztek a bizottság tagjai. A sókúti evangélikus vádlók bizonyára megijedtek, és előtte a paptól elnézést kértek, de tovább húzódtott az ügy a szomszédos leányegyház, Agyagos evangélikusaival, akik a papot nagyobb egyházi jövedelmek szedésével vádolták. Az egész csetepatét egy félreértés okozta, amely során a pap tévedésből a szekérével elvitte az egyik gazda szénáját, aki nyomban kijelentette, hogy a papnak soha többé semmi fizetséget nem ad. A katolikus hitre való átlépéseket Rojko azzal magyarázta, hogy azokat nem a pap magatartása okozta, hanem az amúgy is problematikus személyek butaságból vagy gyerekességből áttértek a görög-katolikus hitre. Végül az ügy azzal zárult le, hogy a bizottság megerősítette a régi egyházi jövedelmeket, tehát egy gazdától 13 kéve búzát, 5 kéve zabot, két adag szénát kellett továbbra is a lelkésznek kapnia. Továbbá a *„pap szorgalmát azzal is jutalmazta, hogy a saját pénzen felépített magtárt és pincét 100 arany schein összegben kárpótolja neki az egyház”*,²¹ ami bizonyosan nem válthatott ki a hívekben nagyobb örömet.

Hasonló tendencia határozta meg az egyházak viszonyát Sókúton, illetve Rojko Mátyás negatív nézetét a katolikus egyházzal. 1815 évében katolikus egyházlátogatás ment végbe Sókúton, amit krónikájába maga Rojko is részletesen feljegyzett. Még a vizitáció előtt megjegyezte, hogy a katolikus egyház Sókúton nagyon rossz állapotban van. Újból kissé csipkelődően említette, hogy az egyházlátogatást végző püspök már egy nappal előre elküldte a faluba szakácsát és minden hozzávalót a főzéshez. Szintén kissé ironikusan jegyezte meg, hogy nagyobb pompát várt az egész ügy véghezvitelétől, és hogy maguk a hivatalos dolgok kevés ideig tartottak, de annál nagyobb volt a lakoma utána. A hosszan tartó ebédek után, hol sokféle étel is ital volt felszolgálva, még egy szolgát is sikerült a püspöknek megtéríteni, mivel német pénzzel sikerült neki a lutheránust rávenni, hogy katolikussá váljon. Az egész egyházlátogatás leírását Rojko azzal zárja, hogy a nagy lakomák ellenére az evangélikus vizitáció sokkal különlegesebb volt, és nagyobb hatása volt az egyszerű népre.

A húszas évek elején kisebb építkezési és felújító munkálatok folytak a templomon, melyre új tető lett téve, és bentről is új festést kapott. 1823 évében Rojko Mátyás a leányegyházakban gyűjtés rendezett egy harangtorony építéséhez, amit hamarosan egy újabb, most harangra való gyűjtés követett, sőt a pap már előre bejelentette, hogy egyes gyülekezeti tagok menyit fognak adakozni, ami ismét felesleges súrlódásokat okozott, főleg a leányegyházakban, amelyek azzal érveltek, hogy nekik a harang semmi hasznot nem fog hozni, ezért csak a sókútiak adakozzanak rá. Habár a gazdák ellene voltak, Rojkónak mégis sikerült feleségeiket meggyőzni, hogy legalább valamennyi adományt adjanak. A harangot végül is Eperjesen 534 rajnai forint összegért csináltatták meg a sókúti evangélikus templom számára. A harang használata viszont kisebb összetűzéshez vezetett a falubeliek közt, ugyanis két testvér bizonyosan irigységből szóban rátámadt a harangozóra, mert ezentúl ő kapta a hasznot halotti harangozás esetén, nem a katolikus gondnok.²²

²¹ Kónya Peter 2013. (szerk.): 136–138.

²² Kónya Peter 2013. (szerk.): 152–153.

1825-ben ismét vizitációra került sor, most viszont az evangélikus egyházban. Rojko több oldalon nagyon aprólékosan beszámolt minden részletéről. Mikor, kivel és hogyan vonult be a szuperintendens a faluba, hogyan volt a falu kidíszítve virágokkal, girlandokkal, mikor, ki és mit énekel, hogyan volt az ülési rend a templomban. Rojko viszont bejegyezte azt a hírt is, miszerint a szuperintendensnek nem volt túlságosan a kedvére ez a nagy felhajtás, amely nagyon hasonlított a katolikus processziókra. A látogatást végző szuperintendens néhány napi tartózkodás után végül is jó benyomásokkal hagyta el Sókútot, és megjegyezte, hogy „*más gyülekezeteknek is kéne tanulnia a sókútiaktól*”.

Habár a vizitáció jól végződött, és a sókúti evangélikus egyházi vagyon is a kezdetektől gyarapodott, Rojko Mátyás viszonya híveivel nem volt túl jónak mondható, és az idő múlásával még csak rosszabb lett. Bizonyosan a híveknek egyre inkább megterhelővé váltak a lelkész újabb építkezési tervei és persze az azokhoz tartozó kötelességek számukra (pénzbeli, munkák elvégzése), mely egy alkalommal egy ház felépítése volt a pap, illetve az iskolai rektorok özvegyei számára, később egy új iskola épülete. Természetesen ez nemtetszést váltott ki a hívek között, mint ahogy maga Rojko is ismertette írásában, ahol megjegyezte: „*a nép nagyon hálátlan volt a munkához. Ugyan olyan hálátlanság, mint az özvegyi lak építésénél volt az előző évben, szintén megtapasztalt a pap az iskola épületéhez való fa szállítása kapcsán is.*”²³ Dolgozni nem akartak járni, és még sok alaptalan váddal illették Rojkót, például hogy velük felépítteti és majd másnak bérbe kiadja az épületeket, és persze a haszon az övé lesz, vagy hogy a családjá fog ott lakni. Érdekes módon Rojko saját magáról csak harmadik számban beszél, mint a papról, aki saját költségén fizetett sok munkálatot vagy anyagot.²⁴

Sajnálkozással írt 1830-ban a három Soós gyerek árvaságáról, rögzíti, hogy kettőt közülük megkaparintottak a jezsuiták, és katolikussá nevelték őket, viszont a harmadik megmaradt reformátusnak.²⁵

Rojko Mátyás krónikájában bizonyosan a legfontosabb és a legterjedelmesebben leírt esemény az 1831-es kolerajárvány és az azt követő parasztfelkelés volt.²⁶ Részletesen bemutatja a kolera fokozatos terjedését az országban, az azzal kapcsolatos intézkedéseket, a halottak számát vallás szerint, a felkelés okát, melyet csak a tévhitekben, a pánikkeltésben és a buta nép hiszékenységeben látta. Saját tapasztalatát is leírta, mikor is a fellázadt parasztok az ő házáat is célba vették. Rojko először elhatározta, hogy házában marad, de aztán engedett egy katolikus asszony győzködésének, aki

²³ Kónya Peter 2013. (szerk.): 171.

²⁴ Kónya Peter 2013. (szerk.): 167–168.

²⁵ Kónya Peter 2013. (szerk.): 191.

²⁶ 1831 nyarán Zemplén területét is elérte a kolerajárvány, mely abban az időben a kontinens több részén szedte áldozatait. A hatóságok igyekeztek a járvány terjedését megállítani (a kutak fertőtlenítésével, a halottak külön helyeken való eltemetésével, karantén kijelölésével), de természetesen megjelentek mindenféle kuruzslók és csodadoktorok is, akik nemcsak hogy „bevált orvosságokat” kínáltak, de még mindenféle tévhiteket és népi hiedelmeket is terjesztettek a paraszt nép közt, például hogy az urak szándékosan mérgezik őket stb. Ezekkel az eseményekkel párosult a parasztok szociális és gazdasági helyzetének rosszabbodása is (kisebbedtek a paraszti telkek, gyorsan növekedett a zsellérek száma...), mely szintén fokozta a parasztok ellenszenvét az urak iránt, mely egy parasztfelkelés kitöréséhez vezetett az említett időszakban. A felkelés központja Nagymihály és Terebes mezővárosok voltak, de onnan nagyon hamar Észak-Zemplén, Sáros, Szepes és Gömör vármegyék területét is elérte. A fellázadt parasztok haragja az urak, de a zsidók és azok családjai ellen is irányult, és sok helyen rablás, erőszakoskodás és gyilkolás követte. A katonaság viszonylag hamar, már augusztus végén leverte a felkelést. Liška, Anton 2012.

elbújtatta a disznóólban, mivel a felesége nagy testű volt, a szénába bújt el, és így megmenekült a parasztok haragjától. A parasztok feldúlták a házát, a templomból ellopták a szalonnát és a zsírt, és persze több más kárt is okoztak.

Ezek az események bizonyára az amúgy is öregedő evangélikus papot megerősítettek abban a döntésben, hogy káplánt kell alkalmazni, aki majd utána átvenné a papi feladatokat. A pap fizetése így volt megállapítva: *„évi 150 forintot tettek ki, azonkívül a stóla fizetségek felét, és biztosítva van neki és feleségének olyan szállás és étel, amilyenhez szokva vannak, a káplán fizetése ilyen volt: az anya- és leányegyházak gazdái 13 kéve búzát és 5 kéve zabot, fél gazda 7 kéve búzát és 3 zabot, azonkívül minden gazda egy szekér fát, egy tyúkot, két adag szénát, minden zsellér évi 17 pénzt, és egyszer egy évben munkát végez. A stólából a következő összegek jártak neki: temetés esetén 2-3 máriás, kisebb temetéskor 12 garas, esketéskor 1 német arany, más falukból valók esetén 4-20 ezüst, keresztelekorkor pálinka és 15 garas.”* A káplán, bizonyos Dzapál András 1832-től működött Sókúton.²⁷

Rojko Mátyás természetét és a híveihez, illetve a többi falubelihez való viszonyát mutatja egy esemény, mely néhány évvel a parasztfelkelés után történt. Egy bizonyos Babej János, aki a felkelés idején a lázadó parasztokat igyekezet kordában tartani, hogy ne okozzanak túl nagy károkat az evangélikus parókián (minek köszönhetően a károok csak kisebbek voltak), egy keresztet állított a falu egyik dombján, és a katolikus templomba zászlót vett. Rojko szerint az egyedüli módja annak, hogy ilyen szegény ember ilyen nagy összeghez jusson, csak a lopás lehetett, szerinte bizonyosan a pap pénzét találta meg, és azt saját, illetve katolikus egyháza javára fordította. Bizonyosan az ilyen feltételezések, de akár hálátlannak is mondható magatartás nem növelte a pap jó hírét a sókútiak közt.

1839 évében ismét gyarapodott az egyházi vagyon, mivel a papnak és a káplánnak egyaránt új papi öltözetet készíttetett Eperjesen a gyülekezet. Érdekessége az ügynek, hogy az új divat szerint a helyi papok is Luther-köntöst (palást) akartak hordani, pont olyat, mint amilyenben Luther Márton van a festményeken. Ezért a hívek, illetve a pap kihasználta az ideai gazdag burgonyatermést, amelyet egyházi fizetség formájában szedtek a gazdáktól és a zsellérektől, eladták azt, és a haszonból akarták finanszírozni az új palástot. De pont aznap, amikor Eperjesen a palásthöz való dolgokat vásárolták, egy óriási szélvihar kerekedett, mely nagy károkat okozott. Ezért a pénzt inkább a károok elhárítására fordították, de a pap kisebbik lánya, aki több éven át Szirmayi Pálnénál élt, elmondta apja esetét a jószívű úrnőnek, aki elküldte a palástra való pénzt, és még néhány könyvet is adományozott a sókúti iskolának.²⁸

Rojko Mátyás 1842-ben elköltözött Sókútról, és az új pap, Balogh András folytatta tovább a krónika írását, de már sokkal rövidebb és nem minden évhez kapcsolódó bejegyzéseket hagyva. A legérdekesebb adatok az 1848-as szabadságharc kitörésének idejéből származnak. Az eseményekkel kapcsolatban főleg azt a tényt rögzítette a pap, hogy egyszer a magyar minisztériumtól, egyszer az osztrák oldalról jöttek az instrukciók és fenyegetések, hogy ha nem lesznek kihirdetve, kemény büntetést fognak kiszabni a falura. Ahogyan az író fogalmazott, *„Scylla és charibda közt áltak”*, de voltak olyanok is, akik panaszkodtak rájuk az osztrákoknak és a „moszkvaiaknak”,

²⁷ Liška, Anton 2012: 229–230.

²⁸ Liška, Anton 2012: 240.

hogy csak Kossuth mellett tartanak istentiszteleteket. Börtönbe is vetették a papot, de szerencsére hittek az esküdtek szavainak és elengedték.²⁹

A viszonylag terjedelmes krónikában mintegy 163 oldalon részletes képet kapunk egy zempléni evangélikus gyülekezet több mint fél évszázados történetéről. Mivel a krónika legnagyobb részét Rojko Mátyás evangélikus pap bejegyzései képezik, mondhatni, hogy a leírt eseményeket a saját szemszögéből írta meg. Ilyen időbeli eltolódás esetén nagyon nehéz, ha nem teljes mértékben lehetetlen megállapítani a megtörtént események és azok írásban rögzített változata közti eltéréseket vagy egységet. Azt a nézetet, miszerint a krónikában leírt események nagyban megfelelnek a valósan megtörtént dolgoknak, az a tény támasztja alá, hogy például az emlékiratokkal vagy memoárokkal ellentétben a krónikában lejegyzett események a megtörténésük után közvetlenül voltak beírva, tehát annak a veszélye, hogy túl nagy időbeli csúszással a tények összekeveredtek, esetleg elhalványultak volna, nem túl nagy. Fontos ténynek számít az is, hogy a krónika nem magántulajdon, hanem úgymond hivatalos dokumentumot képezett, melybe betekintés nyerhettek az új papok, az evangélikus személyek, és az író bejegyzéseinek autentikusságát vissza lehetett igazolni. Mivel Rojko Mátyás a sókúti krónikát nem magának, hanem kizárólag az evangélikus gyülekezet saját mikrotörténete fennmaradásának céljából készítette, tisztában volt vele, hogy az objektivitás legnagyobb mértékét kell (kellene) betartania. Természetesen ebben az esetben is lehetne azzal érvelni, hogy már maga a bejegyzett tények kiválasztása az író saját belátásán alapult, és tulajdonképpen már csak ezzel is „befolyásolta” az olvasóban kialakult képet. A hasonló feltételezések halmozódása és a szubjektivizmus teljes „kizárása” végül is csak értelmetlen relativizmushoz vezetne. Az ilyen, nagyobb vagy kisebb mértékben magánjellegű források értéke pont a személyes meglátásban, a saját életet befolyásoló hatások rögzítésében, a magán- és a nyilvános szféra egymásra való hatásában van.

A Rojko-krónika tartalmának többsége az evangélikus egyházi ügyeket érinti (egyházi vagyon, építkezés, fizetség, járadékok, de a hívekkel való viszony is). Rojko igyekszik bemutatni a gyülekezet fellendülését, vagyonának növekedését, mivel nagy figyelmet fordított az anyagi helyzetre (perselypénz, adományok, pontos számadások), de szintén ecseteli saját igyekezetét, odaadását és áldozatkészségét a templom, a parókia, az iskola, a harangtorony építésénél. Érdekes módon, mintha így akarna neutrális helyzetbe kerülni, magáról harmadik személyben mint a papról ír, viszont nem vonakodik csakis pozitívan véleményezni magát (igyekvő, dolgozó, ötletes, takarékos, a felettesektől elismerést szerző...). A sókúti evangélikus egyházzal és annak képviselőjével ellentétesen rajzolta meg a krónikában a katolikus egyházat. Összehasonlítások, ironikus vagy csipkelődő bejegyzések által (egy kivételével, ahol egy katolikus asszony menti meg Rojkót a felkelőktől) kimondottan negatív képet kapunk a protestáns és katolikus viszonyról, holott kérdéses, hogy ez volt-e az általános helyzet a faluban, vagy csak Rojko Mátyás személyes antipátiái nyilvánulnak meg a krónikában.

Rojko Mátyás inkább lenéző szemszögéből írt a falubeliekről, illetve evangélikus híveiről. Egyes kivételektől eltekintve kitűnik nem túl jó véleménye a jobbágyokról, akiket lustának, butának, hálátlannak és gyerekesnek ítélt meg. Nem tudni pontosan, hogy mi volt az evangélikus pap nem túl jó és idővel még csak rosszabbodó viszo-

²⁹ Liška, Anton 2012: 249.

nyának oka a híveivel, csak feltételezni lehet, hogy ez egyrészt Rojko természetéből fakadhatott, vagy a túlzott, a népnek gyakran további költségeket okozó építkezési igyekezetből származott. Másrészt viszont az egyes személyekkel való konfliktusok nem biztos, hogy pontosan tükrözték a valós helyzetet, inkább egyéni esetnek számítottak, mert ha tényleg olyan rossz lett volna a viszony, egyik vagy másik oldal kérte volna a papi helyről való áthelyezést, és nem sikerült volna a lelkésznek véghezvinni majdnem minden tervét a gyülekezet fejlesztésével kapcsolatban.

Végezetül tehát meg lehet állapítani, hogy a sókúti evangélikus krónika egyrészt rámutat egy falusi pap vagyoni és társadalmi helyzetére a gyülekezetében, de szintén plasztikus képet fest a pap és a hívek közti kétoldalú viszonyról a 19. század első felében, mely bizonyára nem számított egyedinek, de arról is képet kapunk, hogyan reprezentálta magát a katolikus egyház egy evangélikus pap szemében.

Hivatkozott irodalom

Adam, Ján 2013: Autor a jazyk farskej kroniky evanjelickej a.v.cirkvi v Soli. In: *Kronika evanjelického cirkevného zboru v Soli* (Peter Kónya ed.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Dobszay Tamás 2010: Emlék, felidézés, önéletírás. Egy civis memoár tapasztalatai. In *Korall* 41, 2010.

Kónya Peter – Michnovič Imrich: *Dejiny obce Sol'*. Prešov: LIM Prešov.

Kónya Peter 2013. (szerk.): *Kronika evanjelického cirkevného zboru v Soli*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Liška, Anton 2012: *Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta.